

Kunstenaars als gidsen voor het leven

In zijn cultuurbijdrage bespreekt Willem Elias deze keer Marc Cloet en Marcel Pinas die, wars van de anti-didactische attitude van de meeste kunstenaars, kunnen beschouwd worden als educatoren. Als 'gidsen voor het leven'. Elias zou Elias niet zijn als hij tegelijkertijd ook niet enkele wezenskenmerken van de moderne kunst zou blootleggen.

Mark Cloet

AGOGIEK

Mark Cloet is al van vroeg in zijn loopbaan geobsedeerd door mijn beroep (*Willem Elias is prof aan de VUB, n.v.d.r.*). Het ook nog in het Nederlands niet volledig ingeburgerde woord 'agogiek' spreekt hij uit als een magische toverformule. Hij ziet ook veel heil in het Engelse *agovic*, hoewel het hier enkel een muzikale (een bepaalde wijze van accentueren) en geen educatieve betekenis heeft. Ik ben ondertussen, na twintig jaar inburgeringspogingen, gestopt om de term ingang te doen vinden in het gewone taalgebruik. Niet uit ontmoediging, eigen aan het schrijden van de leeftijd, maar omgekeerd uit een schalkse deugnietierij die door de jaren onaangetast blijft. De duisternis rond de term 'agogiek' kan enkel maar zijn toverkracht versterken.

Om uit te leggen wat men onder 'agogiek' kan verstaan, gebruik ik dan maar omschrijvingen. Dat doe ik ook in andere talen, waar 'agogiek' doorgaans niet tot de woordenschat behoort. Ik heb me lang afgevraagd hoe het kan dat een complexer woord, namelijk 'pedagogiek', zonder moeite door zo goed als iedereen begrepen wordt (zelfs de domsten onder ons hebben ermee te maken gehad, weliswaar tevergeefs) en dat dit niet meer

het geval is wanneer het eerste deel van de samenstelling wegvalt. In feite wordt enkel de doelgroep verwijderd, het kind ('ped' komt van pais, paidos). Pas nu, na jaren dubben, wordt het me duidelijk wat de problematische gevolgen zijn van de verkorting van 'pedagogiek' naar 'agogiek'. Men verwijderd niet enkel de doelgroep, maar men ondermijnt meteen het hele systeem van de onderwijskunde. Ik hou dan ook van 'agogiek' als niet-schoolse educatie. In de vakliteratuur wordt dit ondertussen de 'informele en/of niet-formele opvoeding' genoemd.

Een kleine fenomenologie van een school zegt ons dat het een instelling is met volgende kenmerken:

- 1) een autoritaire relatie tussen leraars en leerlingen (meester/slaaf)
- 2) een consensusovertuiging omtrent de leerstof en het leerprogramma (agenda)
- 3) deze is gebaseerd op een eeuwenlange traditie van de fundamentele van de westerse cultuur (christendom en platonisme)
- 4) afgebakende, aaneensluitende lessen in een bepaald gebouw, met vrij penitentiare architectuur
- 5) weinig creatieve didactiek
- 6) kwalitatief evaluatiesysteem
- 7) gezaghebbende directie

Zet dit allemaal op zijn kop en dan

weet men wat agogiek is. Het deel 'ped' staat voor meer dan de doelgroep 'kind'. Het staat voor een autoritair systeem. Dit laatste wordt in de agogiek ondermijnd.

Het is duidelijk dat Mark Cloet ten volle de functie vervult van de moderne kunstenaar die in het midden van de 19de eeuw is ontstaan

Zo komt men tot een soort 'educatie van onderuit', die ik graag het oudste beroep van de wereld noem en dat

bestaat uit het zelf leren leven en dit aan anderen doorgeven. Noem het de zorg voor zichzelf en voor anderen. De weg vinden en wijzen om objectief en subjectief gelukkig te zijn. Het zijn dat een wel-zijn is, zit hier van bij aanvang in. Niet alleen voor zichzelf, maar ook voor anderen zorgen en vooral de anderen voor zichzelf te leren zorgen, maakt dat zorgzaamheid en leerbaarheid de kernen vormen van het agogische. (De zorgzaamheid van wat men in de volkstaal het oudste beroep noemt, krijgt hier meteen een plaats).

De cultuurfilosofie heeft lang de overgang van natuur, de dierlijke fase van de mens, naar cultuur, het niet meer

dierlijke stadium, als centrale vraag gehad. De antropologie en de biologie heeft ons ondertussen te veel informatie bezorgd om een aantal typisch culturele kenmerken exclusief aan mensen toe te kennen. Er valt immers te constateren dat die ook bij dieren aanwezig zijn. Dat geldt zeker voor de niet-formele educatie, bijvoorbeeld in de vorm van het spel, zoals Johan Huizinga ons leerde. Hier zit de link met de kunst.

KUNST ALS EDUCATIEF SPEL

Kunst behoort binnen de cultuurfilosofie tot de categorie van het spel. Het boeiende van Mark Cloet is dat hij niet enkel een artistieke spelontwikkelaar is, maar ook een spelleider.

Laat ons eerst iets zeggen over kunst als spel. Bij de omschrijving van 'spel' vindt men doorgaans dat het zich in de vrije tijd afspeelt. Voor kunst mag dit niet begrepen worden als een hobby. Het gebeurt vaak dat kunstenaars voor de broodwinning een ander vak uitoefenen. Ofwel vloeien werk en vrije tijd samen. Verder is het nut van de kunst dat ze nutteloos is. Ze staat buiten het efficiëntiedenken. De moeder van de kunst is immers het feest.

Het spel heeft twee interessante kenmerken die ook gelden voor de moderne kunst. De regels hebben geen noodzakelijke grond, maar zijn het gevolg van de afspraken van de eerste spelers. Er is daarbij een grote vrijheid. Eens de regels bepaald zijn, worden ze echter zeer strikt toegepast, veel nauwgezetter dan in het gewone leven. De kunstenaar is een perfectionist die tot in de details secuur uitvoert of het laat doen, zoals hij het goed vindt.

Het verhaal van de moderne kunst is haar zelfbevraging en een antwoord daarop dat meervoudig blijkt te zijn. Deze methodische twijfel is het logische gevolg van de crisis na de zekerheden (de canon) van de oude kunst en het verlies van haar oude functies: beelden bewaren, religies belijden, moraliseren, macht huldigen, ruimtes verfraaien, de heldendaden

Mark Cloet aan het werk. Kenmerkend voor Cloet is het breken met de typisch anti-didactische attitude van de kunstenaar. © Janna Huyghe

in herinnering houden. Haar nieuwe functie is oude werelden afbreken en er vooral nieuwe creëren.

Het professionele kunstenaarschap kenmerkt zich doordat een reeks vormen dermate herkenbaar geworden zijn dat men er een naam op kan kleven. De naam van de kunstenaar spreekt uit de vorm, zonder dat het werk een etiket behoeft. Deze vormgeving is het gevolg van een mengeling van auteurschap en sociale invloeden

Mark Cloet © Janna Huyghe

die tijdsgebonden meebepalend zijn. Dat is het geval met Mark Cloet. Hij heeft een eigen spel ontwikkeld met zijn label erop. Dit is uitgesproken postmodern, zoals men van zijn generatie overigens kan verwachten. Het houdt in dat hij niet naar één consequente vormgeving zoekt die hij blijft uitpuren, maar met bestaande vormen speelt en daar zijn stempel op drukt. Bij Mark Cloet kan je zowel expressionistische beeldjes vinden als

bronzen constructies die een conceptuele uitleg vergen. Zijn tekeningen doen soms 19de-eeuws aan, of zijn lineair accuraat hedendaags. Beeldhouwen – of beter: beelden maken – is het onvermijdelijke verlengstuk van zijn lichamelijkeheid, waar méér dan het manuele bij komt kijken.

Het verhaal van de moderne kunst is haar zelfbevraging en een antwoord daarop dat meervoudig blijkt te zijn

Het is boeiend om te zien dat men via het existentialisme even in het 'oeuvre als leven' en het 'leven als oeuvre' van Mark Cloet kan binnendringen. Al doende realiseert hij zijn existentie. Hij plukt uit de alledaagsheid van zijn omgeving en transformeert ze in kunst waarin zijn hart klopt. Toch zou het verkeerd zijn Mark Cloet te versmachten onder een vitalisme met existentialistische inslag. Als postmoderne kunstenaar is hij de dans van één toegangsweg als benadering ontsprongen. Een postmodernist danst liever als Shiva: met meer dan twee armen. Vandaar dat men het werk van Mark Cloet ook best als een tekensysteem bekijkt, om te zien hoe hij de betekenisproductie ontleent aan de sociale contexten. Het post-structuralisme kenmerkt zich precies door het inzicht dat meerdere invalshoeken een verrijking zijn, Nietzsches indachtig.

DE KUNSTENAAR ALS DIDACTICUS

Mark Cloet behoort niet tot het soort kunstenaars dat scheidt en vervolgens de creaties aan hun lot overlaat. De meeste kunstenaars hebben een fundamenteel anti-didactische attitude. Het werk zou zogezegd voor zichzelf spreken, wat veel gevraagd is van een teken in een tekensysteem dat principieel de kenmerken van een geheimtaal heeft, met een in aanvang onbekende code. De kunstenaar wil zijn werk niet duidelijk maken. De toeschouwer moet zelf zijn lessen trekken uit het werk. Didactiek, van 'didaskoo, onderwijzen', is etymolo-

gisch verwant aan 'deiknumi, tonen'. Men zou kunnen zeggen dat een kunstenaar wil 'tentoonstellen', maar niet wil 'tonen'. Hij wil aanschouwers, maar wil zijn werk niet aanschouwelijk maken. Ontsproten aan de religie, wil de kunst ook een basiskenmerk van religie delen, namelijk het mysterieus zijn. De kunstcritiek is hieraan medeplichtig. Teksten over kunst moeten volgens deze discipline het werk verduisteren, niet verlichten. Educatieve uitleg is uit den boze.

Mark Cloet kenmerkt zich precies in het breken met deze anti-didactische attitude. Niet dat hij een belerende uitleg geeft van zijn werken, maar hij probeert in hoge mate zijn publiek te laten participeren met zijn werk. Naast de omgevende wereld waarin de werken ontstaan, zorgt hij ook voor een wereld van gemeenschappelijkheid met de anderen waarin hij als spelleider optreedt. Dit impliceert dat Mark Cloet aan de kunst een hoge maatschappelijk waarde toekent, die ver staat van haar versierende functie.

Immanuel Kant heeft het esthetische scherp afgebakend van het ethische en het theoretische. Maar precies daardoor heeft hij binnen de kennis een evenwaardige plaats aan de kunst toegekend als aan de religie en de wetenschap. Belangrijk is echter de gelijkwaardigheid van de drie verschillende sferen.

Haar onderzoekende houding maakt dat kunst een plaats verworven heeft naast de wetenschap in de menselijke betrachting om de wereld en zichzelf te begrijpen

Met Lévi-Strauss zou men de artistieke praxis van Mark Cloet kunnen zien als een actuele vorm van 'wild denken'. Elke vorm van ordenen brengt immers kennis voort. Lévi-Strauss maakt het onderscheid tussen de ingenieur en de knutselaar. Met verschillende middelen kunnen beide hetzelfde bereiken, bijvoorbeeld een

brug maken over een rivier. De eerste doet dit op een wetenschappelijk verantwoorde wijze. De tweede met de middelen die voorhanden zijn. Lévi-Strauss situeert de kunst tussen de mythe en de wetenschap. De kunstenaar heeft iets van een geleerde en iets van een knutselaar.

Het is duidelijk dat Mark Cloet hier ten volle de functie vervult van de moderne kunstenaar die in het midden van de 19de eeuw is ontstaan. De nieuwe kunstenaar wil zijn visie op de werkelijkheid aan de gemeenschap tonen. Hij breekt dus met de traditie waarin de machthebbers de normen bepalen. Hij toont dat er alternatieven zijn. In feite breekt hij met de gedachte dat er een consensus is binnen een gemeenschap. Het is het begin van het individualisme waarvan hij zelf een goed voorbeeld is. Weliswaar is dit een marginale houding. Door zijn 'anders-zijn' plaatst hij zichzelf aan de rand van de maatschappij. Hij breekt met tradities en kijkgewoonten, en brengt

nieuwe, prikkelende dingen. Het conservatieve publiek wordt erdoor geschokt. De moderne kunstenaar krijgt echter de aandacht van een aantal nieuwsgierigen, die hem menen te begrijpen en die geboeid raken door zijn creativiteit. De moderne kunstenaar verstoort de heersende orde. Niet om wanorde te creëren, maar vanuit de overtuiging dat er niet één orde is, eerder heel veel gelijkwaardige manieren van ordenen.

Deze onderzoekende houding maakt dat kunst een plaats verworven heeft naast de wetenschap in de menselijke betrachtting om de wereld en zichzelf te begrijpen. De wetenschap doet dat volgens methoden die exacte resultaten geven of die toch betrachten. De kunst is vrij van deze verplichting en laat de verbeelding de volle loop. Die vrijheid is de kunst. Interessanter naarmate haar vorm boeiender is. Het academisme komt overeen met het dogmatisme in de wetenschap: de regels volgen zonder ze in vraag

te stellen. Dit maakt van de kunst ook een wapenbroeder van de filosofie. Zolang deze de meid was van de theologie, was ook de oude kunst de bevestiging van religieuze waarheden. De moderne kunst daarentegen, als experiment, verloopt parallel aan het vrije denken, dat het hoofdkenmerk is van de westerse filosofie.

Het is dan ook niet onverwacht dat Mark Cloet, als eerste na de voormalig directeur van de Gentse Academie Pierre Vlerick, een Fulbrightbeurs gekregen heeft om in de Verenigde Staten te verblijven, trouw aan de woorden van de illustere senator naar wie deze beurs vernoemd werd, J. William Fulbright: *'The rapprochement of peoples is only possible when differences of culture and outlook are respected and appreciated rather than feared and condemned, when the common bond of human dignity is recognized as the essential bond for a peaceful world.'* Ook de kunst draagt daar ten volle aan bij.

Marcel Pinas

EEN MARRON IN LELYDORP

Een ander mooi voorbeeld waar de kunstenaar optreedt als educator is Marcel Pinas, een Surinaamse kunstenaar die ook les heeft gevolgd aan de prestigieuze Rijksacademie in Amsterdam. Hij geniet internationale belangstelling. Dat succes is zichtbaar aan het grote atelier dat hij pas heeft gebouwd in Lelydorp, even buiten Paramaribo, waarin hij zijn oeuvre in optimale omstandigheden kan ontwikkelen: schilderijen die zeer veelkleurig hun wildheid ontlenen aan de graffitikunst – zonder het te zijn. Dichter bij Basquiat dan bij Keith Haring. Wat verwant aan Penck ook. Al doen die namen er niet toe. Pinas is Pinas en primitivisme in de kunst heeft hij zeker niet op school geleerd: hij is erin geboren. Hij is een Marron, een afstammeling van slaven die na de afschaffing van dit statuut zo slim

waren de blanken niet meer te vertrouwen en het oerwoud invluchtten. Daar ontwikkelden ze een heel eigen cultuur. Studiereizen naar Afrika lieten hem toe met enige verbijstering te constateren dat ook daar sporen van die cultuur te vinden waren: een mooi fundament om op verder te bouwen.

Pinas is Pinas en
primitivisme in de kunst
heeft hij zeker niet op school
geleerd: hij is erin geboren

Een motief dat zijn werk overheerst is een alfabet dat door een zekere Afaka ontwikkeld werd en nog zijn naam draagt. Het diende om onder de slaven te communiceren zonder dat de blanke kolonialisten het snapten. Mooi symbool van protest tegen de onderdrukking en tevens een interes-

sant grafisch gegeven. Kunstenaars spelen graag in op beide. 'Vorm' en 'inhoud', noemt men dat.

Naast zijn schilderijen is hij ook installaties gaan maken. Hiervoor maakt hij gretig gebruik van de voorwerpen uit het dagelijkse leven van de lokale bevolking waar hij vandaan komt. Ze bepalen de sfeer en zijn, eens geïntegreerd als kunstwerk, sprekende symbolen voor zowel de authenticiteit als de miserabele situatie waarin een groot deel van de huidige bevolking nog moet leven.

EEN SURINAAMS ZWARTBERG

Pinas is geboren in de buurt van Moengo, ooit een welvarend stadje van de werknemers van Suralco, een door Hollanders uitgebate bauxiet-fabriek. Nu de mijnen niet meer rendabel zijn, is het stadje in verval